

آوانویسی و بررسی تحلیلی موسیقی مقامی

پنجور گلستان

رامن کاکاوندی

پتھوون
مرکز موسیقی پتھوون شیراز

سرشناسه	کاکاوندی، رامتین، ۱۳۶۹-
عنوان و نام پدیدآور	تنبور لکستان: آوانویسی و بررسی تحلیلی موسیقی مقامی تنبور لک/رامتین کاکاوندی،
مشخصات نشر	تهران: موسیقی عارف، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	ص. ۸۲
شابم	۹۷۹۰۰۸-۲۶۳۳۲۷-۸
رده بندی کنگره	ML ۱۰۱۵
رده بندی دیویی	۷۸۹.۷۹
شماره کتابشناسی ملی	۶۴۶۰۸۷۵

انتشارات موسیقی عارف

 arefmusicshop
  arefmusic.sn
  www.aref.ir
 تهران، خیابان جمهوری، نرسیده به میدان بهارستان، کوچه محمودی، پلاک ۳، طبقه اول
 تلفن: ۰۹۰۳۱۳۴۹۵۵۵ فکس: ۳۳۹۱۴۳۱۴ تلفن: ۳۳۹۷۶۴۳۰-۳۱

تنبور لکستان

نویسنده: رامتین کاکاوندی

طراح جلد: رامتین کاکاوندی

صفحه آرابی: آرنگ

نوبت چاپ: چاپ اول ۱۴۰۰

چاپخانه: چاپ پایتخت

۶	پیشگفتار.....
۱۰	لک.....
۱۲	کرمانشاه.....
۱۴	پیشکوه و پشتکوه.....
۱۷	طوایف و ایلات لک.....
۱۹	بزرگان و صاحب خاندان‌ها.....
۲۱	تنبور.....
۲۲	تاریخ تنبور.....
۲۴	خنیانگران تنبور.....
۲۵	نوازندگان برجسته تنبور.....
۲۵	در صد سال اخیر(قرن چهاردهم).....
۲۸	نغمه.....
۲۹	بُعد.....
۳۱	اقسام بُعد.....
۳۲	سوم یا تریکورد.....
۳۲	چهارم یا تتراکورد.....
۳۲	پنجم و پنتاکورد.....
۳۳	بستر صوتی.....
۳۳	گام بالقوه.....
۳۴	وسعت صوتی.....
۳۴	مقام.....
۳۵	تعریف مقام و وجه تسمیه آن.....
۳۵	در موسیقی مقامی تنبور.....
۳۶	اصطلاحات موسیقی.....

۳۷	کوک
۳۷	کوک طرز
۳۸	کوک‌هانای ممد بگ
۴۰	مضراب
۴۱	انواع مضراب
۴۲	نشانه‌های استفاده شده در آوانگاری مقام‌های این مکتوب

پیشگفتار

با ظهور مبارک شاه، شهرت یافته به شاه خوشین (۴۶۷-۴۰۶ ه.ق.)، یعنی، قرن پنجم هجری قمری که بلندای شکوفایی عرفان در نزد مردمان شرقی است، به عنوان مقنن گروه معرفتی، با پیروان خویش، سخن را آغاز نمودند و تمامی نطق‌ها که اوامر آئینی و اعتقادی است، در دیوان سرانجام، تألیف ملارکن الدین ملقب به پیرموسی، مکتوب گردیده. ایشان از والیان لرستان و در میان ملوک هزار اسپیان به نام اتابکان لرستان نیز شناخته می‌شوند، و دارای قشونی با نام، هزار اسب در دل کوه یا نهصد نهصد بودند.

در کتاب سرانجام، به صورت نظم شعری، آمده است، شاه خوشین فرمان فراخوان حضور در گروهی را از طریق شاگرد بلافصل ایشان (کاکه ردا) می‌دهند؛ تعداد افرادی که به ایشان ملحق می‌شوند نهصد نفر نامبرده شده که همگی رزم آور و رامشگر بودند.

به قسمی از بینش ایشان می‌توان استنباط نمود که سعادت‌مندی و تکامل یاران را در حراست از مرز و بوم می‌دانستند، تا کرانه ای که به متفق نهصد خویش، پیوسته مهیا و پاسبان بودند. آورده اند که نهصد به هنگام رزم، مقام جنگه راه، در زمان پیشوازی، مقام شاره راه، به وقت سوگ، مقام شیونی یا رارا، به موسم سرور، مقام چپی، را به گونه ای کاروانی یا قافله ای، سوار بر پشت اسبان‌شان، می‌راندند و می‌نواختند. آنچه در تمام الحان (لحن، مقام، آوا، آهنگ، نغمه) دوره شاه خوشین غلبه شده، وجود نغمات و ادوار گوناگون با درکی از هم جدا، و مقام‌هایی به بیان امروزی، وزن منعطف، خم گیرنده یا مترآزاد می‌باشند. مقام‌ها گاهاً متفق به کلام

بوده‌اند که حکایت از داستانی مقرر، توسط فردی صاحب مقام (جایگاه)، چه در میان مقام دانان، خنیاگران و موسیقی دانان، چه در بین اجتماع می‌کند. افرادی که افزون تر از غیر، موسیقی مقامی تنبور دوره شاه خوشین را در همان دوره، روان و رایج، آشکارنموده‌اند میتوان به: کاکه ردا، خداداد، سید فلك الدین، بابا فقیه، ماما جلاله، بابابزرگ، باباطاهر، کال نازار، روحانی، خوش الدین، قوس الدین و هندو اشاره کرد. یکی از مشخصات مهم سازگان موسیقی شاه خوشین، تنوع فراوان ساز در چند خانواده جوراجور بوده. موسمی که سازگان را مورد بررسی قرار می‌دهیم با شماری از آلات رویاروی می‌شویم که فی الحال، روانه شده، یا دیگر مورد استفاده سازگانی ندارند، سازهایی مانند: تبیره، چغانه، شاخ نفیر، سوتک، گورگه و ...

بر آن شدم، در این مکتوب، مبحث موسیقی مقامی تنبور لکستان را شارح شوم و حتی المقدور، قوائد چگونگی طرز تنبور نوازی دوره مذکور را یاد کنم و با شیوه راه و روش نواختن امامقلی امامی، سید قدرت مشعشعی، سید حسن خان بیگی و چند تن دیگر که از برجسته ترین نوازندگان تنبور و میراث دار فرهنگ موسیقایی آن حوزه بوده‌اند، مقام‌های آن دوره را تجزیه و تحلیل و وضع و حالت پیدایش مقام‌ها را با طرز رسم ایشان، آوانگاری کنم. (خواه، وارث محض مقام‌های دوره شاه خوشین بوده باشند، یعنی روایت گر صدیق مجموع نغمات؛ یا فقط، حافظ اسامی مقام‌ها و اسامی اشخاصی که در مکتوبات یا روایات دوره شاه خوشین بر روی مقامی آورده باشند؛ خواه، تنها، فرزند آن خطه، و نوازنده ای چیره دست که با تسلط بر موسیقی فولکلوریک لک، و نغماتی که در آن منطقه مرسوم بوده و هست، آواها را با مهارتی شگفت با تنبور می نواختند). مقام‌های آوانگاری شده این مکتوب، برداشتی، از شیوه مقام نوازی استادان مذکور است، به سه دلیل: نخست اینکه، چون ذات موسیقی مقامی براساس بداهه است و تمامی مقام‌ها به صورت سینه به سینه منتقل شده‌اند و طبیعتاً به موسم انتقال، دخل و تصرف نوازنده نیز میسور بوده؛ اینان نیز از این حاجت مستثنی نبوده‌اند و پس از احاطه

پیدا کردن در این امور، بیانگر روایت خویش شده‌اند. دومین باعث، این است که اساس موسیقی مقامی تنبور، تکرار، دوباره گفتن یا به دفعات انجام دادن است؛ خواه، تکرار در گردش ملودی و نغمات باشد، خواه در ریتم، ضرب یا ادوار؛ و با بررسی آثار ایشان ملتفت خواهیم شد که اینان نیز در اجرای مقام‌ها از عامل تکرار، در ملودی و ریتم، به دفعات استفاده کرده‌اند. سومین سبب تفاوت بارز میان منطقه لکستان و دیگر مناطق رواج تنبور: وام‌گیری از مجموعه ابزارهای آوایی، ملودیک، نغمگی، ضربی، فواصلی و ریتمیک موسیقی فولکلوریک منطقه لرستان و لکستان است، که قالب ارائه آن ابزارها توسط سازهای سورنا، کمانچه، تمبک، دهل و ... بوده است و به عنوان مثال این نگرش، به وفور در مقام‌های نواخته شده امامی دیده می‌شود؛ یعنی بهره‌گیری از فواصل، ریتم و تکنیک‌های سازهای اجرا کننده موسیقی فولکلوریک لرستان و لکستان و ادغام آن ابزارها با موسیقی مقامی تنبور.

نکته حائز اهمیت این است که اگر چه خواستگاه اولیه و اصلی مقام‌های دوره شاه خوشین به مانند مقام‌های: شاه خوشینی، کاکه ردایی، بابا فقیه، جنگه راه، سوار سوار، جلوشاهی و ... در منطقه لکستان بوده اما می‌بینیم که این مقام‌ها به مناطقی مانند صحنه و گوران منتقل گشته، رواج پیدا کرده و تا کنون ادامت دارد با امانت داری نام، ادبیات، دیدگاه، حس و با تغییر لحن مقام‌ها؛ اما جای تأسف دارد که در خواستگاه و منزل اصلی، کم رنگ و یا به صورت کلی از بین رفته؛ نگارنده این مقال، طی تفحص و بررسی بسیار، با تأسف فراوان، هیچ سندی: چه روایتی، چه مکتوبی، چه اجرای ضبط شده از استادان آن دیار، از مقام‌های دوره‌ای که به شاه خوشین نسبت داده شده، پیدا نکرده است و فقط به ذکر اسامی مقام‌ها بسنده کرده و سبب بارز مورد نظر دوره‌ای این باشد که حفظ و نشر و بقای مقام، طبق رسوم پیشین از استاد به شاگرد، سینه به سینه بوده اما گویا در مقطعی تاریخی این امر منقطع گشته و به دست فراموشی سپرده شده؛ اما دیری

نپایید که این مهام توسط شاه محمد بیگ در قرن نهم هجری و فرزندان ایشان که خاندان معظم آتش بیگی را شکل نموده‌اند و زنور قلندر در قرن دهم و فرزندان ایشان که خاندان عظیم الشان زنوری را سامان داده‌اند، سرآغاز نوبی را برای حفظ و نشر فرهنگ تفکری، آئینی و موسیقایی حضرت شاه خوشین و حضرت سلطان سهاک در منطقه لکستان پدید آوردند و به گسترش و اشاعه این فرهنگ به وفور پرداخته‌اند که حاصل این همت عالی، پدیداری مقام‌های: هانای ممدبگ، آتش بگی، زنوری، علی علی، شاره را، سحری، نقاره و ... بود که میراثی جاودان برای جویندگان و خواستاران موسیقی مقامی گردید.

رامتین کاکاوندی

۲۴ اسفند ۱۳۹۸

مقام هانای ممدبگ

بستر صوتی، تتراکورد، تریکورد و نت‌های مهم مقام هانای ممدبگ به شرح زیرند:

چونانکه نمایان است، مقام هانای ممدبگ از یک تتراکورد و یک تریکورد تشکیل شده است.

بُعدها بدین اسلوب می‌باشند:

تتراکورد: ط ب ط

تریکورد: ب ط

نت‌های مهم، از:

آغاز: (دو)

ایست: (ر)

خاتمه: (ر)

شاهد: (فا، سُل بمل)

هانای مَمَد بَگ

کوک هانای مَمَد بَگ

تنبور گلستان

در کتاب سرانجام آمده است، شاه خوشین فرمان فراخوان حضور
در گروهی را از طریق شاگرد بلا فصلشان (کاکه ردا) میدهند؛ تعداد
افراد که به ایشان ملحق می شوند نهصد نفر نامبرده شده که
همگی جنگنده و رامشگر بودند.

به قسمی از پیش ایشان می توان استنباط نمود که سعادت مندک و
تکامل را در حراست از مرز و بوم می دانستند تا کرانه ای که به
متفق نهصد خویشت پیوسته مهیا و پاسبان بودند.

انتشارات موسیقی عارف

مرکز موسیقی بتهوون شیراز